

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

ดังนั้นกรณีศึกษาชุมชนดั้งเดิม 3 ชุมชน สามารถบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่ว่า

1. ศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงของเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จากอดีตจนถึงปัจจุบันทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และแผนพัฒนา, กฎหมายต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในเขตบางกอกน้อย ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การดำเนินงานบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมทั้งของชุมชน หน่วยงานต่างๆและภาครัฐ

2. วิเคราะห์หาปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในเขตบางกอกน้อย โดยเลือกตัวอย่างชุมชนดั้งเดิมมาเป็นกรณีศึกษา 3 ชุมชน

โดยสรุปปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 3 ปัจจัยดังนี้

1. ปัจจัยกายภาพของที่ตั้งชุมชนดั้งเดิม หมายถึง สภาพพื้นที่ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ เส้นทางคมนาคม การเข้าถึงพื้นที่ชุมชนและสภาพพื้นที่โดยรอบที่แวดล้อมชุมชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ในการส่งเสริม หรือคัดถอนการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิม

จากการวิจัยที่เขตบางกอกน้อยมีความพิเศษของพื้นที่ที่เป็นคูกน้ำรูปเกือกม้า และเป็นที่ตั้งของชุมชนที่เกาะติดริมน้ำมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยมีระบบลำปะโดงในสวนเชื่อมต่อคลองแพรกแม่กระจ่ายทั่วพื้นที่และเชื่อมกับคลองชักพระ คลองบางกอกน้อยออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นระบบโครงข่ายทางน้ำที่ใช้งานมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันในบางพื้นที่ก็ยังคงใช้งานอยู่แม้จะน้อยลงจากการหันไปใช้เส้นทางสัญจรทางบกแทน ดังเช่น ชุมชนวัดไชยทิศและชุมชนมัสยิดหลวงอันซอริชชุนนะห์ ที่ยังใช้ขนถ่ายสินค้าและเป็นจุดเปลี่ยนการเดินทาง ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของคนในสมัยก่อนจะเกาะติดริมน้ำและวัดเกิดเป็นชุมชน ต่อมาเมื่อระบบโครงข่ายการสัญจรทางบกเริ่มแผ่กระจายเข้ามาในพื้นที่ตั้งแต่ถนนสายหลัก ถนนสายรองที่ตัดผ่านในพื้นที่ และถนนสายย่อยที่มี

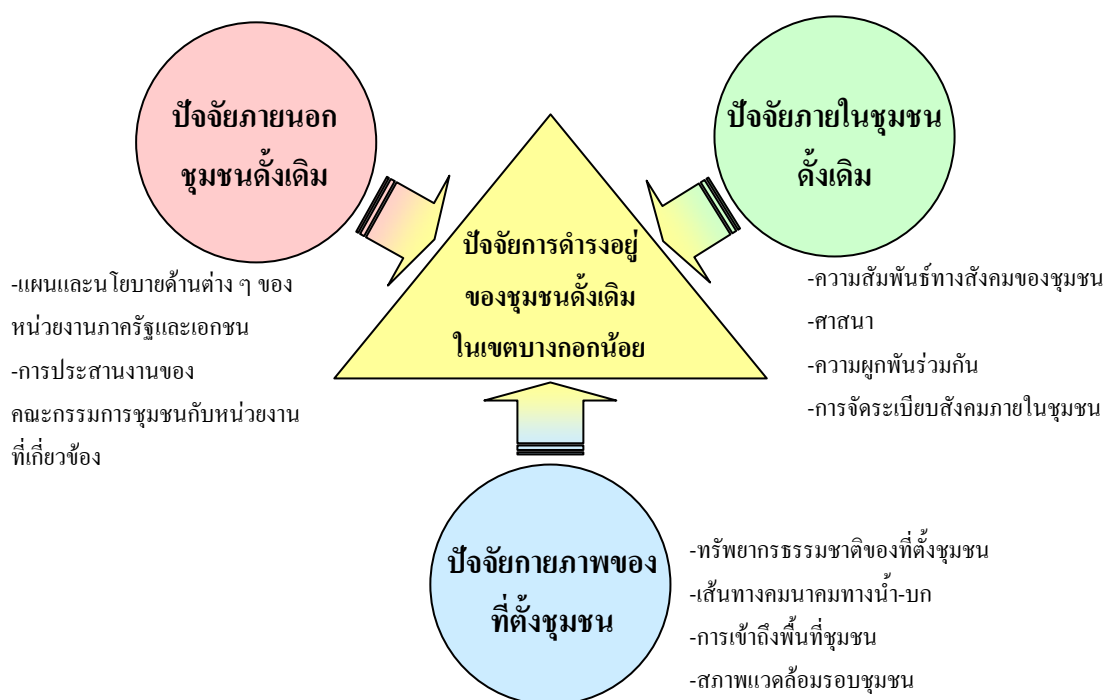
ลักษณะรูปแบบ(Pattern) ล้อเส้นทางน้ำเดิม เกิดการผสมผสานระหว่างเส้นทางสัญจรทางน้ำ-ทางบกที่มีทั้งที่อยู่ก่อกูลในลักษณะเป็นจุดเปลี่ยนการเดินทางและสินค้า หรือในขณะเดียวกันก็เกิดการขัดขวางทำให้เกิดความไม่เชื่อมต่อกันของระบบถนน-สะพานจากแนวลำคลอง เช่น คลองชักพระกับเขตตลิ่งชัน ในบางพื้นที่ระบบถนนกระจายไปไม่ทั่วถึงเป็นผลดีที่ทำให้ยังคงเหลือพื้นที่สีเขียวเกษตรอยู่ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นปอดของเมือง เมื่อระบบโครงข่ายทางน้ำใช้ลดน้อยลงในบางพื้นที่ที่คลองเดิมเกิดการตื้นเขิน คลองบางคลองจึงเป็นเพียงทางระบายน้ำ ของเสีย ไม่ได้ใช้ในการสัญจร ดังเช่น ชุมชนตรอกข้าวเม่า จากเดิมที่หน้าบ้านหันสู่ทางน้ำก็กลายเป็นหน้าบ้านหันเข้าสู่ถนน เกิดความสะดวกของเส้นทางสัญจรที่ใช้เข้า-ออกภายในชุมชนมากขึ้น รวมทั้งกรรมสิทธิ์ที่ดินในชุมชนที่อาจมีการขาย หรือ เช่าโดยนำมาพัฒนาพื้นที่ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแปรในการเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อองค์การดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิม ทำให้รูปแบบความดั้งเดิมที่เป็นรูปธรรมพบเห็นได้ลดน้อยลง เช่น ชุมชนวัดไชยทิศและชุมชนมัสยิดหลวงอันซอริซซุนนะห์ จนถึงหายไปอย่างสิ้นเชิง เช่น ชุมชนตรอกข้าวเม่า

2. ปัจจัยภายในชุมชนดั้งเดิม หมายถึง องค์ประกอบทางความสัมพันธ์ทางสังคม ศาสนา ความผูกพันร่วมกัน การจัดระเบียบสังคมภายในชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่เป็นแรงผลักดัน ส่งเสริม หรือคัดค้านการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิม

ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคลาการของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนความเป็นชุมชนดั้งเดิมให้คงอยู่หรือล่มสลายไป ได้แก่ ศาสนาที่เป็นหลักยึดเหนี่ยว ความผูกพัน ซาบซึ้งและอยากจะรักษาไว้ซึ่งประวัติความเป็นมาของชุมชนดั้งเดิมของตน ความรู้สึกร่วมในการที่จะพัฒนาชุมชนโดยไม่ทิ้งรากเหง้าเดิม ความร่วมมือร่วมใจ และการมีส่วนร่วมทั้งกำลังร่างกาย และกำลังความคิดของคนในชุมชน รวมทั้งการมีความคิดในการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างทัศนคติและพัฒนาศักยภาพของบุคลาการในชุมชนระบบวิธีบริหารงาน การประชาสัมพันธ์การทำกิจกรรมของชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ก่อให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษาทั้ง 3 ชุมชนแสดงให้เห็นว่า แต่ละชุมชนมีปัจจัยภายในที่เกิดมาจากมนุษย์อันเป็นกระแสทำให้เกิดการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของชุมชนในทางสังคม ซึ่งทั้ง 3 ชุมชน มีความชัดเจนในประเด็นดังกล่าวค่อนข้างมาก ยกเว้นชุมชนตรอกข้าวเม่าที่มีปัญหาระหว่างคณะกรรมการชุมชน

3. **ปัจจัยภายนอกชุมชนดั้งเดิม** หมายถึง แผนและนโยบายด้านต่าง ๆ หน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รวมทั้งการประสานงานระหว่างหน่วยงานดังกล่าวกับชุมชน เกิดเป็นแรงผลักดัน ส่งเสริม หรือตัดทอนการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิม

อาทิเช่น นโยบายการพัฒนา การประสานงานระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิม ถ้าหากปัจจัยภายในชุมชนดั้งเดิมไม่เข้มแข็งพอ รูปแบบความดั้งเดิมของชุมชนก็อาจหมดไป

ภาพที่ 5.1 แผนภาพแสดงปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในเขตบางกอกน้อย

การนำผลการวิจัยไปใช้สร้างแนวทางพัฒนาชุมชนเขตบางกอกน้อย

เพื่อให้ผลการวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดท้าย คือ การสร้างแนวทางพัฒนาชุมชนเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ให้สอดคล้องกับชุมชนดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยทำให้ทราบว่า การดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมต้องให้ความสำคัญ และคำนึงถึงปัจจัยทั้ง 3 ข้างต้นให้มาก ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริม หรือการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่

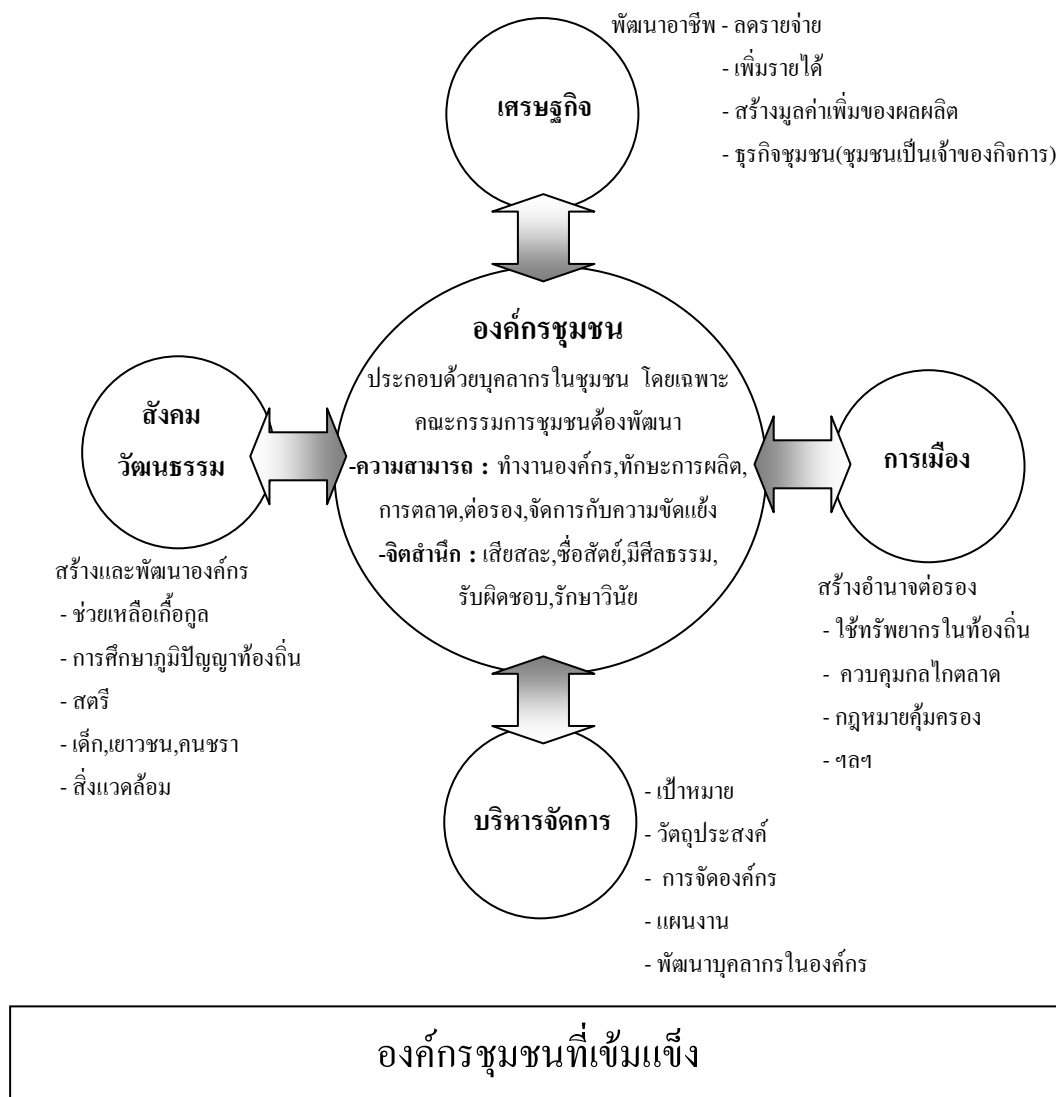
และชุมชน โดยต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องในเรื่องการเปลี่ยนแปลงเส้นทางสัญจรทางน้ำมาเป็นเส้นทางสัญจรทางบกที่เป็นระบบถนน การเข้าถึงพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะพื้นที่สีเขียวที่ใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของพื้นที่เขตบางกอกน้อย เพราะมีผลกระทบในด้านต่าง ๆ ต่อชุมชนมาก บางชุมชนได้สูญเสียความดั้งเดิมแท้ไป คงเหลือแต่เพียงความทรงจำของคนในชุมชน และการประกอบอาชีพดั้งเดิมที่ลดน้อยลง เช่น ชุมชนตรอกข้าวเม่าที่แต่เดิมพึ่งพาน้ำปริ่มามากจากลำคลองในการทำข้าวเม่า ต่อมาคลองตื้นเขิน คุณภาพน้ำไม่ดีจากการเจริญเติบโตของเมือง ปัจจุบันคงเหลือเพียงการทำข้าวเม่าวาง

ซึ่งหากภาครัฐให้ความสำคัญต่อปัจจัยดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะเห็นความสำคัญของพื้นที่สีเขียวที่ใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของพื้นที่ นอกจากนี้ยังเปรียบเสมือนปอดของเมืองที่หายากในปัจจุบันแล้ว จากพระราชบัญญัติผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2535 ที่มีฝั่งกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร กำหนดให้พื้นที่สีเขียวที่มีอยู่นั้นเป็นที่ดินที่อยู่อาศัยหนาแน่นย่อมไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง รวมทั้งแผนพัฒนาต่าง ๆ ที่จะก่อสร้างถนนเพื่อให้เข้าถึงพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ชุมชนดั้งเดิม หรือพื้นที่สีเขียวย่อมมีความหมายมากต่อการดำรงอยู่ของความดั้งเดิมของชุมชนและพื้นที่ โดยรัฐต้องมีนโยบายและการวางแผนในการจัดระเบียบการใช้ที่ดินให้มีความชัดเจนและกำหนดรายละเอียดในการพัฒนารวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานที่จะเข้ามาในพื้นที่โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อพื้นที่เป็นหลัก

ดังนั้นในการจัดทำนโยบายหรือแผนต่าง ๆ ของภาครัฐ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. นโยบายการวางแผนและการออกแบบ(Planning and Design) ที่เหมาะสมกับชุมชน
2. การบริหารจัดการ(Management) ที่ดีของชุมชน, การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
3. กฎหมาย
4. การศึกษาในด้านต่าง ๆ ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นฐานรากเหง้าของชุมชน และการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง(Education and Communication) ในชุมชน รวมถึงการนำเทคโนโลยีมาใช้
อย่างเหมาะสม

และปัจจัยที่ควรคำนึงถึงมากที่สุด คือ ปัจจัยภายในชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลากรในชุมชน โดยตามแนวปรัชญาการพัฒนาชุมชนก็ให้เน้นการพัฒนาคนเป็นหลักใหญ่เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การบริหารจัดการและการเมือง โดยอาศัยความสมดุลของ องค์ประกอบทั้งสี่ ดังภาพที่ 5.2

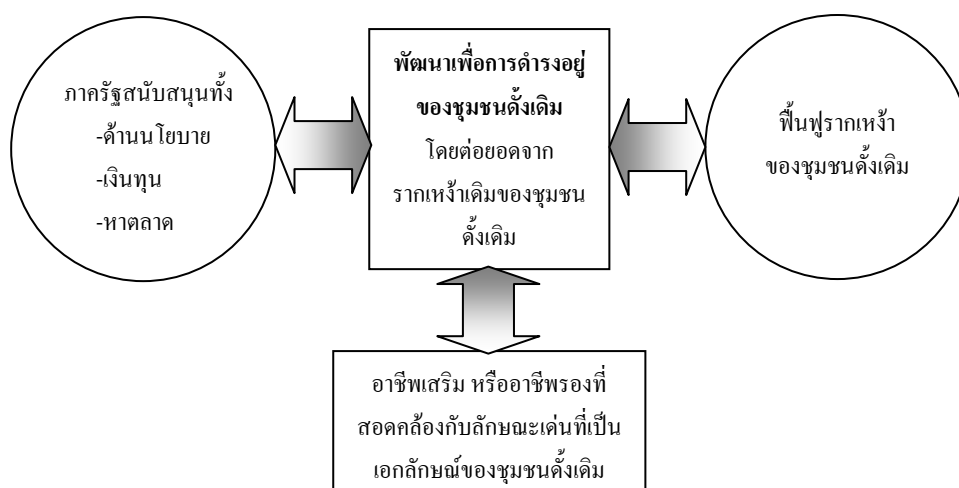
ภาพที่ 5.2 แผนภาพแสดงองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การบริหารจัดการและการเมือง

เพื่อใช้ในการพัฒนาในแต่ละด้านของสามปัจจัยที่กล่าวมาแล้วให้เกิดเป็นความสมดุลของ มิติทางสังคมที่ก่อให้เกิดธรรมรัฐ คุณภาพชีวิตและการมีส่วนร่วม มิติทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิด

ระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง(เศรษฐกิจพอเพียง) และมีทิศทางสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการรู้ค่าทรัพยากร และอยู่ในระดับมาตรฐาน จึงจะเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน และสามารถใช้ได้ทั้งชุมชนดั้งเดิมและชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้สามารถนำวิธีการ และรูปแบบการศึกษาวิจัยไปใช้กับชุมชนดั้งเดิมที่เป็นกรณีศึกษา 3 ชุมชนและยังสามารถประยุกต์ใช้กับพื้นที่ที่มีลักษณะชุมชนดั้งเดิมคล้ายเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ได้จึงเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาโดยยึดหลักตามแนวคิดกระแสวัฒนธรรมจากการตรวจเอกสารบทที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 5.3 แผนภาพแสดงแนวทางการพัฒนาชุมชนดั้งเดิม

จากภาพอาชีพเสริม หรืออาชีพรองที่สอดคล้องกับลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิม อาทิเช่น ชุมชนตรอกข้าวเม่าที่มีชื่อเสียงด้านขนมไทย ภาครัฐก็มีการส่งเสริมการทำขนมไทยชนิดอื่นที่นอกเหนือจากที่ชุมชนเคยทำ ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ฟื้นฟูการทำขนมดั้งเดิมพร้อมการทำขนมไทยชนิดอื่นให้เป็นที่รู้จักให้มากขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน เท่ากับเป็นการเปิดตลาดเพิ่มขึ้น หรือชุมชนมัธยมศึกษาลงอันซอริชซุนนะห์ที่ปัจจุบันมีการปรับปรุงรูปแบบที่นอนจากเดิมที่มีแต่ที่นอนนุ่ม ก็หันมาผลิตที่นอนใยสังเคราะห์เพิ่มขึ้นรวมทั้งทำหมอนและเครื่องนอนอย่างอื่น หรือชุมชนวัดไชยทิศ ที่มีอาชีพดั้งเดิม คือ การทำสวน ก็สามารถหันมาทำอาชีพเสริมที่

ใกล้เคียงกับอาชีพดั้งเดิมที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วได้โดยการเพาะต้นกล้าของผลไม้พันธุ์ดี โดยรัฐสนับสนุนสายพันธุ์ ทั้งให้ความรู้ในการเพาะต้นกล้าและหาตลาดให้ เป็นต้น โดยต้องมีการประสานงานที่ีระหว่างชุมชนและภาครัฐเพื่อเตรียมความพร้อมทั้งด้านข้อมูล ความรู้และบุคลากรในชุมชน

เขตบางกอกน้อยเป็นเขตที่มีลักษณะพิเศษ มีจำนวนชุมชนดั้งเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ถูกจัดว่าเป็นชุมชนแออัด เป็นเขตที่มีลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อมที่พิเศษ คือเป็นคู้่งน้ำ มีคลองสายหลักและรองกระจายอยู่ในพื้นที่ มาตรการสำคัญอีกประการหนึ่งในการอนุรักษ์ฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิม คือ การจัดให้มีการวางผังและออกแบบชุมชนที่เหมาะสม ซึ่งจะต้องมีนโยบายปรับปรุงพัฒนาเป็นองค์รวมไม่แยกกันพัฒนาแต่ละชุมชนไป โดยมีสิ่งที่ควรต้องดำเนินการ ดังนี้

1. ควรมีมาตรการในการให้ความสำคัญกับระบบโครงข่ายทางน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชุมชนดั้งเดิมเหล่านี้มาแต่โบราณ
2. ควรมีการปรับสภาพให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น แม้ว่าจะไม่สามารถนำอาชีพดั้งเดิมที่เคยผูกพันกับสายน้ำแต่โบราณให้กลับมาได้ แต่เป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เป็นหัวใจของพื้นที่ให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น
3. ควรมีการออกแบบการวางผังชุมชนอย่างเป็นระบบ มีความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนดั้งเดิมต่าง ๆ ฟื้นฟูสภาพจากการที่ถูกเรียกเป็น “ชุมชนแออัด” ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความดั้งเดิมของชุมชน
4. ควรมีการผลักดันให้เกิดนโยบายการวางผังเฉพาะ เนื่องจากสภาพพื้นที่ในเขตบางกอกน้อย มีลักษณะพิเศษยังมีพื้นที่สีเขียวที่หลงเหลือเป็นปอดและเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่า ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อมละวัฒนธรรมของพื้นที่ ควรมีมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม โดยให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยและเจ้าของที่ดินมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน